

ג. הרגיל לומר ד' דברים אלו זוכה ומקבל פני שכינה עשה למען שמך עשה למען ימינך עשה למען תורתך עשה למען קדושתך :

סימן קכ"ג : דיני הכריעות בסיום י"ח ברכות. ובו ו' סעיפים

א. כורע ופוסע ג' פסיעות לאחריו בכריעה אחת ואחר שפסע ג' פסיעות בעודו כורע קודם שיזקוף כשיאמר עושה שלום במרומיו הופך פניו לצד שמאלו וכשיאמר הוא יעשה שלום עלינו הופך פניו לצד ימינו ואח"כ ישתחוה לפניו כעבד הנפטר מרבו. כגה. ונהגו לומר אח"כ י"ר שיצנח צית המקדש כו' התפלה במקום העבודה ולכן מנקשים על המקדש שנוכל לעשות עבודה ממש. (ד"ט) :

ולשתוק ואשמע מלה במלה קדושה מהש"צ. וטעמי הי' כי אם אני אומר יהלר"צ ואענה קדושה אין היסח הדעת גדול מזה, וצריך לחזור לראש, ועתה אחזור רק לרצה, ומבאר בעהמ"ח שכך צריכים לעשות (שו"ת שואל ומשיב מהד"ק ח"ג סי' קס"ט). אין כעת תח"י וזה זמן רב שהעתיקתי דבריו אבל לפי מש"כ בסי' תכ"ד אפילו אמר יהלר"צ מיד כיון שאמר תחנונים לא מקרי סילוק התפלה, ואינו חוזר רק לרצה, הי' מותר לומר קדושה. וע"כ בעהמ"ח מסופק בזה כמו המחשה"ק שם. אבל לפי האחרונים דאינו חוזר לראש עד אחר שסיים אלוקי נצור היינו יהלר"צ השני, מותר לומר קדושה, ואפי' נחוש להטו"ז, יהרהר נקדש וימלוך והשאר יאמר בפה. להקש"ע הנ"ל מותר לומר כל הקדושה. וראיתי אח"ז הספר שהם וישפה חוקר בנידון הנ"ל מעצמו דאפשר ענית קדושה הוי כגמר תפלתו, דבהתפלה בעצמו אסור לענות, וממילא צריך לחזור. הוא הניחו בצ"ע ולבעל שו"מ פשוט לי' דהוי כגומר התפלה ושאינו באין אומר קדושה קודם יהי לרצון השני' דחוזר רק לרצה.

סימן קכ"ג, סעיף א

א [בעל תרומת הדשן לא אמר בנוסח עושה שלום וכו' "ואמרו אמן" וזולת כשהתפלל בצבור. ובהתפלל ביחידות אמר "עלינו ועל כל ישראל אמן" (לקט יושר עמוד כ"ב). לא הבנתי החילוק כיון שאין אומר בקול רם ואין עונין ומהו החילוק. בתשב"ץ הקטן כתב (כמש"כ הטור) שאין לומר שלום בשמאלו ושלום בימינו (עושה שלום) רק יהפוך ובהגהות כתב ונהגו העולם

כברכת ק"ש. ומסופק אני אחר יהיו לרצון השני' שנוהגים לומר שנית כמש"כ הרמ"א טרם שעוקר רגליו אם אומר תפלה הקבוע לו כחיי"א ויעב"ץ הנ"ל ולנשמת אבותיו ורבותיו דחשוב התפלה יותר גם שמה, דאסור לרוק גם שם דהוי כעומד לפני המלך כמבואר בסי' צ"ז במפורשים, אי גם שם דינו כאלוקי נצור. והסברא דבזה שאמר יהלר"צ השני' גלי דעתי' שסיים לגמרי דאחר יהלר"צ השני' גם קודם שעקר רגליו מותר לכ"ע לענות כל אמן. כמש"כ המאמר מרדכי אם רוצה לעקור רגליו ואינו יכול כי א' עומד אחוריו, יכול לענות אפילו ב"ה וברוך שמו. הגם כאן עוד אומר תחנונים, אבל באמירת יהלר"צ השני' הוא מגלה דעתו בזה שאין בדעתו שיהי' לזה דין תחנונים כמו קודם יהלר"צ השני'. ומשום לשמוע תפלת החזרה מש"ץ כשיאמר תפלות הנ"ל לצרכיו ולעלית נשמת רבותיו ואבותיו, ולצרכי זרעו, כיון לרמב"ם זה עיקר התפלה שמתפלל לצרכיו, ורגיל בו, אפשר לומר אם שומע ומכוין באמצע תפלת אלו להפסיק ולשמוע תחילת וסוף כל ברכה דיצא אפילו לתפלה בשעה"ד כבסי' ק"י ועונה ב"ה וב"ש ואמן על כל ברכה וברכה מותר לעשות כן שלא ידלג תפלות אלו.

ט [בשנת תר"ג נסתפקתי, שכחתי לומר יעלה ויבא ונזכרתי אחר שאמרתי שים שלום, ובטרם אמרתי יהיו לרצון אשר מנהגי לומר לפני אלוקי נצור נזכרתי, ובתוך כך הגיע הש"צ לקדושה, ונסתפקתי אם לומר יהלר"צ ואוכל לו' קדושה עם הצבור. וגמרתי בלבי לא לומר

ב. במקום שכלו ג' פסיעות יעמוד ולא יחזור למקומו עד שיגיע ש"צ לקדושה ולפחות עד שיתחיל ש"צ להתפלל בקול רם. הנה. והש"ץ יעמוד כדי הלוך ד' אמות קודם שיחזור למקומו להתפלל בקול רם (תשובת הרשב"א סי' ת"כ) וכן יחיד המתפלל יעמוד במקום שכלו פסיעותיו כשיעור זה קודם שיחזור למקומו (כ"י צ"ס רבי ירוחם וירושלמי) יחיד המתפלל צלצור וסיים תפלתו קודם לש"ל חסור להחזיר פניו לצדור עד שיסיים ש"ל תפלתו (כ"י צ"ס שכולי הלהג):

לומר ע"ש אפשר בזמנו עשו כמו שכתב אבי העזרי שבטור הנ"ל.

טע"ף ב'

א* [התו"ח מתפלא שמקילין נגד הדין ויושבים מיד כשגומרים התפלה, ועומדים רק לקדושה, הלא צריך לעמוד במקומו עד הקדושה, ולכל הפחות עד שהשליח צבור מתחיל לחזור התפלה, וראוי לעורר ע"ז. ורבים מאמינים שזה נאמר רק לרב או לאדמו"ר, וחושבים עוד ליהרא מי שעומד ונשאר עומד על מקומו עד לקדושה, והוא מדינא דגמרא במסכת יומא, אולי אין בגדר כלב שב על קיאו כמו במג"א סק"ו, אם שוה ד' אמות, אבל הוא נגד דין מפורש בש"ע.]

ב [מש"כ השואל, הש"ץ יעמוד במקומו עד הקדושה ואח"ז יחזור למקומו ולמד כן מהרמב"ם מדחתו בעהמ"ח דאסור לזוז ממקומו. ומפרש הרמב"ם למה בפ"ז ובפ"ה לא כתב שצריך לעמוד במקומו אחר שיצא הג' פסיעות, ובפ"ט כתב שצריך שיעמוד במקומו עד הקדושה. כי הנהו רברבי לא הביאו את ר' מרדכי בגמ' דיומא נ"ג דצריך לעמוד אחר הג' פסיעות רק את ר"י בן לוי דנותן שלום. (אמירת עושה שלום) כי מפרשים שר' מרדכי אין מוסיף על ריב"ל בדין שצריך לישראל לעמוד יותר מאמירת עושה שלום במרומיו שזה די, אלא את זה מוסיף חוץ שעובר על שלא נתן שלו' לרבו עובר עוד, כשחזור מיד, גם על ככלב ששב על קיאו. לפי דבריהם רשות נתונה לכל אדם, אחר עושה שלום מיד לחזור למקומו. וכן פי' הרמב"ם דברי הגמרא לכן אין מביא בפ"ה ובפ"ז הדין לעמוד במקומו דשם כתב הדין ע"פ הגמ' אשר יצא כשעמד עת אמירת עושה

שלום ובפ"ט כתב המנהג בסידור והנהיגו הגאונים בזמנו לעמוד עד קדושה. ומסביר (כשב"ל שבב"י) הטעם לישאר עמוד דהמקום שעמד והתפלל הוי כחדר המלך. וכמו שאין רשות להכנס בחדר המלך עד זמן שמצוה ולעשות עבודתו כן בזה עד שמחויב לומר נקדש או חזרת הש"ץ דהוי כעושה הצבור. ודרך אגב אומר שמחויב לכיין רגליו כמו בתפלה דאומרינן נקדש כשם שמקדישין, וכתוב ורגליהם רגל ישרה (ש"ת מהרד"ך בית כ"ז).

לפי דבריו לימוד זכות גדול על הנ"ל בס"ק א' שחוזרין מיד שסומכין על הני רברבי שבמהרד"ך לפ"ז כשמאריך הש"ץ הי' מותר לחזור וללמוד עד שחזור הש"ץ וספר גדול מונח לפניו שא"א להחזיקו בידו ואפשר גם בלא"ה דזה ג"כ בגדר חיוב ללמוד תורה, וגם בהמ"ד יותר קדושה מבהכ"נ. ויש לפשוט מזה מה ששאלוני האם במעריב צריך לשאר עמוד במקומו ולחזור רק כשמתחיל הש"ץ הקדיש תתקבל טעם הנ"ל שייך גם במעריב. ומצאתי בליקוטי מהרי"ל במוצאי שבת אם פתח הש"ץ ויהי נועם כאשר המהרי"ל הי' מסיים פסיעות אחר י"ח אמר ויהי נועם במקומו טרם שחזור משום שב על קיאו. ע"י סק"ג וסק"ה סק"ו.

ג [מש"כ הטו"ז אפילו אינו חוזר למקומו, לא יאמר תיכף תחינה, אלא ישהה כדי הלוך ד' אמות ע"ש, זהו ביחידות, אבל כשסיים את השמנה עשרה והצבור אומר תחנון יאמר עמהם מיד דכן כתוב ממהרי"ל, בכה"ג נשאר במקומו שפסע, הוא כסה פניו ואמר תחנון, וממילא מיושב קושית הפרמ"ג, משבצות ד' בסי' קל"א על הטו"ז הנ"ל, ממהרי"ל הנ"ל (תורת חיים). הגומר השמנה עשרה עם הש"ץ אין צריך להמתין שיעור ד' אמות אלא

ג. כשפוסע עוקר רגל שמאל תחלה ושיעור פסיעות אלו לכל הפחות הוא כדי שיתן גודל בצד עקב. (ולכתחילה לא יפסיע פסיעות גסות יותר מזה. ז"י נשם ח"ח וד"ע לפי הטעם שכתב ז"י לג' פסיעות נשם ר' ה"ח):

שלא יהפוך למזרח. ב' של לבוש, א) שיחשדוהו שדילג שלא התפלל כל תפלת הצבור כיון שסיים קודם להם. ב) שהופך פניו מהשכינה שהצבור עומד לפניו. (רוב צבור פמ"ג). ג) טעם הטו"ז שגורם ביטול כונה להתפללים (ברוב צבור עוד מתפללים מב"ר). המג"א נקט טעם א' מהלבוש ולמב"ר לדבריו מותר כשסיים הש"ץ אף שרוב צבור לא סיימו. ולמעשה צ"ע אי מותר כשרוב צבור עומדין בתפלה כי להטו"ז ה"י אסור. ע"ש. המא"מ נראין לו טעם הב' מהלבוש או טעם הטו"ז ותמוהין דברי המג"א. ולא הבנתי המב"ר דמשמע שלטעם המג"א מותר אפילו רוב צבור לא סיימו. כי גם לטעם א' שבלבוש צריך רוב צבור שסיימו. אבל באמת מלשון הרמ"א משמע שדי כשסיים הש"ץ וכן לשון ש"ע הרב, מחי"א סדה"ח משמע דכן עיקר. וכ"כ חכמי הספרדים כה"ח ולדבריו גם חסד לאלפים כה"ח פאלגי. הנה מלשונם שלא יהפוך "פניו" משמע אפילו לא כל גופו. אבל כולם כתבו "למערב" ואין אפשר לפנות פניו למערב אם לא כל גופו. רק לשון הפמ"ג "למערב וכדומה" משמע אולי אפילו לצדדין. (יצב"ר, אשל סק"ט כף החיים ס"ק כ"ב, חיי אדם כ"ד: ל', סידור דרך החיים אות ה' היעב"ץ אות ד'). עי' אשל לסי' ע"ט סק"ג דמותר להחזיר פניו למערב כשהש"ץ חוזר התפלה.

זי) שמעתי בשם חכם רב מובהק היושב בצד מערב בבהכ"נ והולך לרוח מזרח להתפלל כשמסיים השמנה עשרה ופוסע ג' פסיעות אין צריך כלל לחזור לפניו למקומו במקום שהתפלל, אלא יכול מיד לפנות למערב למקומו. דזה שצריך לחזור למקומו אחר הג' פסיעות, הוא רק בהתפלל במזרח במקומו, ומתרחק ג' פסיעות ממקום ישיבתו כשפוסע לאחוריו הג' פסיעות אז בהכרח צריך לחזור למקומו. דלא מצינו בשום פוסק שמחויב הפוסע עושה שלום לחזור לפניו: כיון שכן נתפשט המנהג תורה היא. וגם טעם לזה זכר לג' מילין שחזורי ישראל ועוד טעם מצאתי

מיד יאמר תחנון (מאורי אור מח). אף שאין לחזור מיד, אבל אחר הג' פסיעות מקודם ששב למקומו מותר לומר תפלות ותחנונים. וגם להיות נמלך על הג' פסיעות ולשוב תיכף ע"מ לילך אחריו ג' פסיעות י"ל שמותר. וכש"כ קודם שגמר הג' פסיעות אם חוזר למקומו ע"מ להתפלל עוד ולילך אח"כ ג' פסיעות רשאי היטב (א"א תנינא).

ד) גם כשטעה בתפלה וצריך להתפלל שנית ג"כ צריך להמתין כשיעור ד' אמות כן משמע ממג"א ק"ה סק"ב (או"נ סק"ו). ש"ע הרב כתב כן דבכה"ג די ד' אמות. ואם יש דחק בבהכ"נ אין צריך לעמוד עד קדושה רק עד שהתחיל הש"ץ תפלת החזרה. כשאומרים פיוטים בודאי חוזר למקומו כשפתח הש"ץ. וכ"כ סידור דה"ח (בא"י ב').

ה) במעריב אפשר אין צריך להמתין עד שהש"ץ אומר יתגדל אלא כשיעור ד' אמות ואם האריך ובעת שפסע הגיע הש"ץ לומר קדיש ילעי' אי ימתין או יחזור למען לומר איש"ר במקומו כמש"כ המב"ר בקדושה כן וי"ל מי שאינו מדקדק לומר איש"ר במקומו ימתין (או"נ סק"ז).

ו) כשסיים הש"ץ שוה עם הרב וכדומה לא יחזור מיד אלא יעמוד כשיעור ד' אמות ולא כישנם שאם אירע כן ממחרים לחזור להתיבה ולומר החזרה כי בסימן ק"ה מבואר שצריכין להמתין בין ב' תפלות. ועי' או"נ שם כן בהחזרה שהוא בין ב' תפלות. (מגן גבורים, הגר"א אחרונים אורח נאמן).

ז) מש"כ הרמ"א שלא להחזיר פניו א) אם ימתין עד שהתחיל הש"ץ תפלת החזרה או די עד שסיים ש"ץ הלחש: ב) אם דוקא להחזיר אחוריו כלו אסור. ג) אם סיים הש"ץ ועוד כמה עומדים ומתפללים ג"כ אסור: להפמ"ג מספיק כשסיים הש"ץ וכן מורה לשון הרמ"א, רק מצוה מהמובחר לב' טעמים עד הקדושה. כי ג' טעמים

ד. מי שמוסיף על ג' פסיעות הוי יוהרא :

ה. גם ש"צ צריך לפסוע ג' פסיעות כשמתפלל בלחש וכשיחזור התפלה בקול רם א"צ לחזור לפסוע ג' פסיעות. (אם לא התפלל בלחש רק בקול רם פוסע ג' פסיעות אחר תפלתו שנקול רם (אבודרכס) :

פסיעות בימין וג' בשמאל ויהי' יחדיו ששה א"כ אפילו עובר א' כבר עשה ששה פסיעות. לא הבנתי איך להוסיף על הפסיעות. ע"כ כונתו כדלעיל.

סעיף ה'

ט. הש"צ אין מחויב לפסוע דהרי פוסע בקדיש שלאחר החזרת התפלה או במעריב תיכף אחרי התפלה, וכתבו שמה"ט אל יפסיק בדבור עד אחר קדיש שלם (פרישה, משבצות סק"ט). ועי' במאמר מרדכי שלעת הצורך יש להקל שמדינא מותר רק לחוש כיון שיצא מפי הפרישה (סקי"ב), ומכירת המצות שעושה לפעמים הש"צ, אינו הפסק, כמש"כ פתה"ד, דמי שברך, וא"ל מלא רחמים אינו הפסק. לכן כשעומד איש אחר לאשרי ובא לציון, כדרך שחולקים התפלה כשיש הרבה "חיובים", ויודע מזה שאחר ילך להתיבה או המתפלל החזרה יעשה ג' פסיעות אחר שגמר חזרת התפלה, אע"פ שאין נוהג סתמא כהרדב"ז שכ' שנכון שיפסיע הש"ץ אחר החזרה רק שאינו מחויב, אבל בכה"ג מחויב לפסוע (כה"ח החדש, תורת חיים) ואודות אי נכון לחלק התפלה כנ"ל עי' בדברינו בדיני קדיש השיטות בזה.

י. כיון שנכון להרדב"ז, ומותר גם לתה"ד שהש"ץ יפסיע אחר החזרה הג' פסיעות, וכמה פעמים עומד אחר לאשרי ובא לציון (ובכה"ג חייב מצד הדין לפסוע) מוטב דיפסיע הש"ץ תמיד אחר תפלת החזרה (כי לפעמים אינו יודע מקדם שעומד אחר לאשרי ובל"צ) גם מאר"ח מוכח כיון הש"ץ פוטר האיניו בקי פוטר גם עם הג' פסיעות שעושה הש"ץ. א"כ צריך כל ש"ץ לפסוע מיד בסיומו החזרה. הגם באומר קדיש שלם מיד אחר החזרה כמו כשיש תפלת מוסף, סומכין על תה"ד שימתין הש"ץ עם הפסיעות בקדיש תתקבל, אבל בשאר ימים יפסיע מיד. (שו"ת גחלת בנימין ברייער סי' ל"ה).

במע"מ בברכות דף מ"ג ע"פ ראי' האחרונה (שו"ת חוט השני בכרך סי' נ"ד).

סעיף ג'

03/09/2018חחחח

ח. מש"כ בש"ע שלא יפסיע פסיעה גסה, כ"כ גם הגאון ממונקאטש ושכן מבואר בכתבי האר"י, והברכי יוסף מביא מהגאונים ששיעורם ד' אמות (אלו אמרו ג' אמות, חי' אפשר להסביר דיש אומרים ג' פסיעות נגד ג' רובצות, דרובצה אחת היתה אמה) ונתפשט כמש"כ הש"ע. ונוהגים לפסוע ברגל שמאל קודם ואח"כ בימין ואח"כ משה את רגליו ונחשבו לו לג' פסיעות ואנן נוהגין כמש"כ הפרמ"ג שיפסיע בשמאל וישוה רגליו וזאת פסיעה אחת, ואח"כ יפסיע בימין וישוה רגליו וכן שלישית ע"ש.

הערה

סעיף ד'

ט. ראיתי תלמידי חכמים חסידים שעושים הרבה פסיעות קטנות ולהמחבר יותר מג' פסיעות הוי יוהרא. מצאתי הפת"ד כתב חלא אם יש דעה א' ועושה כזה לתחמיר אין יוהרא וב"י בעצמו מביא דעה ששה פסיעות. ומפרש כונת הש"ע, הרי לא מביא בחש"ע המחלוקה אי ג' פסיעות לכל רגל (ו' פסיעות) או ג' פסיעות לב' רגלים, וכתב סתם ג' פסיעות. ועי' כתב המוסיף הוא יוהרא, היינו לכל א' לשיטתו. להמ"ד לב' רגלים הוי פסיעה חד' יוהרא, ולמ"ד לכל רגל היינו ששה פסיעות הוי פסיעה ה' יוהרא ע"ש. נמצא דמותר לפסוע ששה פסיעות בכל רגל פסיעה א'. אבל אותם העושים יותר מן ו' פסיעות בודאי איכא יוהרא. (פתח הדביר סי' קמ"ז). עי' בה"ט סק"ה העם שמקפידים שלא יעבור אדם כשעומד אחר הג' פסיעות שלא להפסיק בין הששה פסיעות ג' שהלך וג' שחזור, ראיתי הס' שלחן אש כתב עצה (כשרואה א' רוצה לעבור) שיפסיע ג'

ו. כשיחזור ש"צ התפלה יאמר ג"כ ה' שפתי תפתח. (אצל אינו לומר בסוף כתפלה יהיו ללון). (ד"ע וז"י נסס אוכל מועד):

סימן קכ"ד: דין הנהגת ש"צ ב"ח הברכות ודין עניית אמן.
ובו י"ב סעיפים

א. לאחר שסיימו הצבור תפלתן יחזור ש"צ התפלה שאם יש מי שאינו יודע להתפלל יכוין למה שהוא אומר ויוצא בו וצריך אותו שיוצא בתפלת ש"צ לכוין לכל מה שאומר ש"צ מראש ועד סוף ואינו מפסיק ואינו משיח ופוסע ג' פסיעות לאחריו כאדם שמתפלל לעצמו:

לרצון. לכה"ח החדש ע"פ קבלה צריך לומר ע"ש ובמאמר מרדכי. אבל גם לגדולי אשכנזים הגר"א, שלה"ק, א"ר ושאר אחרונים ופשוט כיון הטעם הרמ"א למג"א דסומך על התקבל צלותהון, שמבקש שיקובל התפלה, למותר הוא שהש"ץ יבקש זה גם ביהי לרצון, נמצא אם אחר אומר אשרי ובא לציון צריך לומר כמו בג' פסיעות וכמו שם כנ"ל סק"ט—י' נכון שיפסיע, כן בזה, דלפעמים אינו יודע מקדם מזה רק אחר חצי קדיש.

סימן קכ"ד, סעיף א'

א' מ"ה שאמרו חז"ל וכן בש"ע כאן טעם חזרת התפלה מהש"ץ להוציא האינו בקי, אין זה עיקר הטעם. דדרכם להסתיר עיקר הטעם לפי לא כל הרוצה ליטול חשם יטול (עי' רא"ש לכן אין יכולין לבטל גזירת חכמים שנתפשט אפילו לא שייך אח"כ הטעם). דאם זה עיקר הטעם חי' להקדים תפלת קול רם. הר"י הקדוש כתב בתפלת החזרה יש תיקון עלי' יותר מתפלת הלחש (משחא דרבנותא בסי' קי"ב).

א* לצאת מהש"ץ מי שאינו מבין מה שאומר הש"ץ: לכנה"ג בסי' זה לא יצא. (וצריך לומר אחריו מלה במלה) הא"ז רסי' קצ"ג כתב המנהג כרש"י דיוצאין הנשים בשמיעה אע"פ שאינן מבינות. לברכ"א ח"ט סי' רפ"ז יחיד המוציא הרבים אפילו אין מבין ואפילו כולם אינם מבינים מוציא. רק מוציא את היחיד צריך שיבין ע"ש (ברכת אברהם). ופוק חזי מה עמא דבר מקדשים קידוש שבת ויו"ט (שבת שמחויבים

יא] בתפלת מנחה כשהשעה דחוקה (ועומד לפני התיבה) אני רגיל שלא לפסוע הג' פסיעות אחר תפלה דלחש. אלא תיכף אחר אמירת יהי לרצון הא' אני מתחיל החזרה בקול רם וסומך על הג' פסיעות שאח"כ שיעלו לכאן ולכאן. ומביא בעהמ"ח מבואר כן מהרשב"א ובשו"ת בנימין זאב סי' קס"ב. ותמי' על גדולי אחרונים שלא הזכירו מזה (פקודת אלעזר טובו). ובכה"ג בודאי לא סמך על הג' פסיעות של קדיש תתקבל, אלא מיד אחר סיום החזרה יפסיע הג' פסיעות. לא הבנתי מש"כ אחר יהלר"צ "הא" וכן מותר להשמיט כל "אלקי נצור". אפשר טעות הדפוס וצ"ל "הב". או כשהשעה דחוק מותר להשמיט גם א' נצור צ"ע.

יב] מש"כ המג"א ס"ק י"ב בשם הרדב"ז אם רגיל הש"ץ לפסוע הג' פסיעות אחר קול רם אפילו התפלל קודם בלחש אין למחות. הנה הרדב"ז אדרבה כ' הרבה טעמים שצריך לפסוע. אטו מי שנפטר מהמלך וחזר פעם שנית לבקש על אחרים אין צריך לפטור פעם אחרת. וגם כמו שכורע הכריעות בהחזרה כמתפלל בלחש כן הג' פסיעות ועוד טעמים ומסיים הילכך איני רואה טעם לפטור הש"ץ מג' פסיעות שקרוב לשכר ורחוק להפסד ולגעור בש"ץ איני מסכים כי אין בזה יוהרא (שו"ת רדב"ז סי' של"ט) הוצאה (החדשה). עי' בהקדמת ספרי לסי' מ"ו—פ"ח.

סעיף ו

יג] ספרי הספרד כתבו שיאמר הש"ץ יהי